

BALASSA BÁLINT LEVELEI.

Balassa Bálint levelei közül eddig háromról volt tudomásunk. Időrendben az elsőt az Athenaeum nagy irodalomtörténetében Beöthy Zsolt facsimilés melléklet gyanánt adta [I. kiadás. I. köt. a 198 laphoz.] Ez a levél Kapy Sándorhoz szólott s 1584-ből, december 28-áról, Szikszórol van keltezve. Eredetije és másolata a N. Múzeum könyvtárában a Múzeum oklevelei között van. Az *Irodalomtörténet* tévesen, 1589-re teszi, a mit az évszám utolsó számjegyének hibás olvasása magyaráz. Balassa 1589-ben hagyja el hazáját, ez évnek hiteles kronológiáját verseiből s egyéb forrásokból pontosan, mondjuk: meglehetősen pontosan ismerjük. Ez alatt az év alatt Bécsben és Pozsonyban jár, a bőjt alatt hagyja el Pozsonyt:

Kurta octáván, a sovány bőjtben
Pozsony városából kimentemben

a mint írja (LX. Szilády kiadása 95 l.) s emlékezik vissza bécsi mulatozására. Ugyanez év máj. 12-én eladja nagyszombati házát 1350 frton, június havában Zsófiáról énekel, augusztusban a havasok alján bolyong, a hó végén bújdosásra indul és szeptember közepén csak egy lovon elhagyja hazáját és Lengyelország felé elbujdosik. Bujdosásából csak 1593-ban tér vissza, bár közben-közben megfordult is szülőtte földjén. Balassát a szégyen és szemérem azonban 1589 őszen oly nagy mértékben égette, hogy ez év decz. 28-án semmi esetre sem lehetett Szikszóban, s onnan semmi esetre sem írhatta azt a rövid, magát mentő levelét, melynek sem hangját, sem tartalmát nem tudnók az 1589-iki eseményekkel igazolni. Ellenben 1584. decz. 28-áról kelt levele — s ez a helyes keltezés — rendkívül fontos nyilatkozatot tartalmaz házasságára. Ismert tény, hogy 1584. karácsony ünnepén tartotta esküvőjét Patakon

Dobó Krisztinával. Az esküvő s a vele kapcsolatos s a belőle származó események e pillanatban messze vinnének, de egy dologra meg kell állapodnunk, nevezetesen arra, hogy Bálint feleségét jó-hiszeműen, valamennyi püspökök és főpapok tanácsára vette el, hogy ő mint katona, nem tartván magát törvénytudónak, a főpapok tanácsát követte s a nyakába akasztott vérbűn vádját, a hamis tanácsadók szavára hajtvá, érdemelte ki. Ime egy dátum megjavítása Bálint életének milyen nevezetes mozzanatáról s mily értékes felvilágosítást von maga után.

A második ismert levelét *Hatos* Gusztáv közölte a *Századokban* (1876. 90. l.) Ez Szántón, 1585. július 22-én kelt és Sövényházi Móricz Balázshoz van intézve. Tudomásunk volt még egy harmadik magyar leveléről, mely a N. Múzeum oklevelei között van s Ujvártt 1588. márcz. 7-éről az előbb említett Kapy Sándornak szól. Ezt azonban még mindig nem találták kiadhatónak, mert néhány kifejezése csakugyan erős és a mai kor gyermekei előtt szokatlanul keményhangzású.

Balassa egyénisége már-már kezd kialakulni irodalmunk történetében s így nem csoda, ha minden rávonatkozó aktát örömmel fogadunk. Főként azonban levelei érdekelnek, s most három eredeti levelével kívánom ezt az érdeklődést szolgálni. Három ismeretlen levelét közlöm az alábbiakban, némely jegyzetekkel és felvilágosító magyarázattal, három levelét 1577 második feléből, tehát abból a meglehetősen homályban maradt időszakból, mely erdélyországi fogságából való kiszabadulása után következett. Mind a három elsőrendű irodalomtörténeti érdekesség. Azonban nem akarok e levelek elé vágni, eléggé beszédesek azok a magok nyelven is.

Balassa Bálintnak Balassa Andráshoz írott eredeti levele Ujvár, 1577. júl. 20.

Éltig való szolgálatom ajánlása után: Myoltha itt vagyok, immár két levelét hozták ide kegyelmednek, az elsőre, hogy választ nem töttem, semmi egyéb oka nem volt, hanem hogy az mint kegyelmed és Sándorffy uram leveléből eszemben vöttem wala, ugyan fölöttébb tartott kegyelmed az suspitiótól és ehhez képest nem akarám, hogy kegyelmednek igazán és bátran való szabadsát, ha [arr]ja kelne az dolog, hogy kegyelmed szabadni ¹ kellene, hogy sem magamat s[em le]veletem nem látta kegyelmed, addig

¹ *Szabadni*, quiritor. querutor sese excusare, sich beklagen, sich entschuldigen. Nyt. szót. III. 13.

mig császárral szemben nem [né]zek, ez én írással praecidál-nám: de most úgy veszem [eszem]ben, az Pándynak irt kegyelmed leveléből, hogy diminuáltatott az az vanus timor kegyelmedben, kit én bizon még először [sem j]ovallottam. Ennekokáért, hogy ne láttassék ember az bűn nélkül való félelemmel, az fal-sum Crimen[ne]k nagyobb suspitióját magára hozná és mintegy conscientiát magáról mutatni, mert noha uram kegyelmed az végre művel, hogy az suspitiót elkerülhesse és jól es mieli kegyelmed, de [mi]érthogy az ludex partim malevolentia suffusus (igy) partim natura ipsa suspicax est, nem magyarázza ő arra, az mivégre kegyelmed miveli, hanem arra érti az mitől ő fél és az miben mi büntelenek vagyunk. Oka is vagyon penigh, miért értheti ő inkább gonoszra ez féle félelmet, hogy nem mint arra az jóra, az mi végre mi miveljük. Mert ha én practicaban járnék, hát annak elfedezéséért és jobban való véghez viteléért ugyan azt kellene mivelni, hogy hanem először is szemben lenni s azután oztán az practicához kezdeni. Más az penigh, hogy embernek rokonával és úgy mint fiával, ki neki hagyatott és ki sok nyavalyából ki-menekedvén most jutott haza, szemben ne merni lenni vele: non est sine causa, de én mind egyben s mind másban azt cselekszem, az mi kegyelmednek tetszik, kegyelmed erről is megbocsásson és mit gondoljak, úgy írást ezt, nem hogy tanácsot adjak, kire én elég nem vagyok

Ruebernek is irt volt Pándy az kétszáz aranyért, kire tegnap hozának választ, mert azt írja, hogy ő azt a pénzt nicht von herrn B[alasy] sondern durch den Herrn Bekes vötte fel, azaz, hogy in tam perspicua causa nem is tagadja, de nem is vallja ezt, . . . azt gondolok, hogy ő azért irt, hogy nem reméllette, hogy én kijőjyek, és ha ki nem jöttem volna, gondolom, hogy az én adventusomra differálta volna az fizetést, vagy penig talám azt gondolta, hogy az obligatoria nincs Pándynál. Én magam irok (Pándyval szölván felőle) választ neki, de igen tisztességesen eszében is juttatván az szegény uram atyámmal való bruderschaftot és kérvén, hogy ő kegyelme küldje meg, mert én csak azt várom s menten megyek császárhoz ő felségéhez, jöllehet én azt nem várom, hanem ha Liberthey feljűne és az szálák készen lennének, hát szombaton elindulnék innen, mert igen bánom, hogy Bumfung nqhgfh (Nyári is betért) vala. Az szállákat is, az kiket magamnak készítettem vala, is elvivé Nyáry uram etc.¹

Krusith urammal (de először Kubinyi urammal) szemben

¹ Az itt titkos írással adott szavakat adom eredeti írásuk szerint és (értelmüket megfejtve) E három levélben több helyütt használja; sem elhagyni és csak megfejtve adni, sem megfejtés nélkül adni nem véltem jónak.

A titkos írás kulcsát a következő betűsor adja:

a b c d e f g h i k l | m n o p q r s t u x y z
 m n o p q r s t u x y | a b c d e f g h i k l —
 melyben fönt az abc. alul a megfelelő egyenértékű betűk vannak.

leszek az szegény idvezült uramatyámmal való controversiák végett. Az mit Krusith én nekem mind az két levelében tanácsol kegyelmed az ygm[bu]m (leánya) felől, jól értem, gondoskodtam is felőle, de ha meg y[m]hca (látom), azután még ennél is jobban gondolkodom felőle: bizony az én szegény állapotomhoz képest, én nekem per quam induribile volna, de most is uram csaknem megraboltam én azért, hogy meg nem akartam tmzmqcpb[u] (házasodni) s félek, hogyha abban ártom magamat hát esmét rám ter az szemfájdalom, vagy penig inkább ugyan sohasem jű, ha reá megyek. Immár most arra az mire az előtt nem hajlottam és [az] miért az szemeim az előtt fájtak: tréfa nélkül uram, egyképpen én nekem igen hasznosnak is tetszik, miérthogy xfiguhbm (Krusithnak) vagy auctoritását hallom az mostani udvarban és nem is esnék porban pecsenyénk, de miért hogy csuda dolgok történhetnek az mint embereknek igekezeti és az időnek változása vagyon, ha wonthatódhatnék négy esztendeig, igen akarnám. Mert ember pátriájának vagy ryyqqsq (felesége) atyjának szolgáljon inkább . . . [nem] [szakad]-hat el tisztessége fogyatkozása nélkül, sőt néha nagy kár nélkül is, nondum est explicata deliberatio.

Más az, hogy tmsuamgubq (Hagymásiné) sem igen idegen tőlem, mert az igb mzcbum (vén azonia) egy levelet írt vala az utolsó póstától Danczka alá, kiben erősen panaszolkodott, hogy ő rólok így elfeledkeztem, hogy soha sem irok sem izenek és mzcbucaug (azoniom is) csudálkozik úgy mond. Mely levelére én választöttem vala, ugyanakkor egy néhány barátim is irtanak vala onnat belől, de még akkor senki semmit ottbenn az uram atyám halála felől [nem] tudott, gondolom, hogy még yqiyqgf (leuele ér) engemet rövi[d] nap. Mert znotuumbcg (Zichi János), ki egy fő szolgája hogy az levelet megadá, s megérté tőlem, hogy mondá, hogy igen gondolja ő, hogy aggsiurzmbgxqqggqxaqbbqa (meeg uizza ne kellessek mennem), de az okot soha meg nem mondta, hanem csak kére erőssen, hogy én meghagyjam, hogy ha ő törtinnék upgnčbu (ide iöni) és én tcbbga ygbqbx (hon nem lennék), hát čhgh (ötet) huhxcb (titkon) hmfotmx (tarchák) és énnekem mentől hamarább lehet hurré adják. De miérthogy ezekben mind incertitudo vagyon. Bezzeg hasznosb volna, azt gondolom ez, de én nem hihetem, hogy upq (ide)mpbm (adná), ezért penig, hogy az mint éitem bqaqtbqx (németnek) hmfhum (tartia), és igen vékony füstű konyhám is vagyon.

Et, quod caput est, hogy magát se hozza én miattam suspitioba és ne abalienálja az fejedelem gratiáját magától, de az Creditumot se veszejtse el én érettem, ki lengyel királyt szolgáltam és az erdélyi vajdának rokona vagyok, de erről coram plura etc. Az én kijövésemet gon[dolo]m, hogy némelyek csodálják s bizony én volnék az, ha más mijelné, csudálnám, hogy ifjú ember olyan m[an]suetus fejedelmet, jó urát elhagyja és attól az [jó] társaságtól, ki énnekem ott az udvarnál volt, mind király és királyné asszony

udvara népe közt, megváljon s magát ide gondra, suspitoria, és oly életre, ki timoris et periculi plena est, az nyugodalmas és gyönyörűséges életből és az sok . . . iakból hozza; az költségtelenség pedig én magam jól [tu]dom, hogy ide nem kézerített jönni, sem az jószág osztálya, az mint nekik authumálják, kibem igen illő j]wtna nekem, sem valami leány szerelme, ki ifjú embert (s főképpen, kinek nincsen immár kitől félni) igen megszokott indítani, hát mi oka? semmi nem egyéb, hanem hogy az én szegény uram atyámon való hamis suspitiót elvegyem és az familiámot s főképpen kegyelmedet az reátok való vesze[delem ig]azé? Ez. Ezért magadnak bár kárt ne tóttél volna, ha valami bizonyos spessed [reményed]¹ volt előmeneteled dolgában, mert mi idehaza isten kegyelmességéből, ha a suspitiót nem is, de az veszedelmet ugyan eltávoztattuk volna. Erre az kérdésre, ha isten oda viszen, én magam szóval felelek meg, nem levellem által, mert nem igen tutum ez félét litteris mandari. És azt is megmondom, miért nem mentem R[ue]b]erhez, noha még ottbenn létemben is az vala szándékom [hogy] addig haza se jőjje, mig ötlet meg nem látom.

Az agáth, hanem ha egyebet másat akar kegyelmed benne, és ugyan parancsolja, ezt se mielteti kegyelmed velem, de bizony egyébképpen, ha adom, kegyelmed kyntelen es megmieltetheti velem. Ám lássa Isten, Atyafiság. Még uram atyámnak tetue sem holt meg (az mint az mag[yar] proverbium vagon) s ő immár, még ingyen bizonyos sem levén benne, haza jövök-e vagy nem, ottan azt az vlnust kezdte refricálni, ki uram atyám idejében immár begyógyult volt és kiről immár ő is elfeledkezett volt. Híszem is pedig, hogy kegyelmed meggondolja mind az ér solitudomat s jövendő szolgálatomat, szegénységemet és azt is, hogy (miérthogy tartoztam is vele) Én kegyelmedet mindenkor feljebb böcsüllöttem s böcsülöm is inkább ezután, mint ő énnekem sem igyekezik káromra. Az agán pedig kezesség sok vagon, kezét is fogok penigh vele, hogy haza jövök, s az többivel is, mert harminczkettőt, kettőt elüttetek az talpakon. Az mint látom, ők azt vélték, hogy az harmadévi borjút találtak, mindjárast irának oda be. Kegyelmednek megszolgálom, üttesse ott is el kegyelmed az kezes uraimon vagy ottan, ha kegyelmed nem bánja, halaszsa az én odamenetelemre: Asszonyomnak örökké való szolgálatomat ajánlom, mint bizodalmas asszonyom anyámnak, hugaimnak is, mind az háromnak. Máriának az Zánd . . . l vajdáné irnia akar vala, hogy [mi]kor elmegyek, hurré adjam. Mert az levelet oda hoz[zám] küldi, de én bizony elfelejtém, mert Danczká[ból] valami lengyel barátim 7 mélyföldig Malburgig [ki]sértettek s az Conversatio miatt (az mint kegyelmed jól [tud]ja) én nekem nem hogy vajdáné asszncyom de még [h]ugom ő maga sem jutott eszembe

¹ Közlő.

Isten éltessé kegyelmedet! [Da]tum ex Újvár, Juli 20 1577. servitor perpetuus V. Balassy.

Itt egy könyvet szerzek, ahhoz egy fekete táskát, azt is ha lehet. Nem kevés diligentiával olvasom által, mint Cicerot.

Kivül: Magnifico Domino Andraee Balassi de Gyarmath etc. Zárlatán Balassa Bálintnak W. B. ellátott címeres pecsétje.

Eredetije a Balassa család levéltárában.

*Balassa Bálintnak Balassa Andráshoz írott eredeti levele.
Újvár 1577. szept. 29.*

Éltigh való szolgálatomath ajánlom kegyelmednek, mint Bizodalmas Uramnak Bátyámnak. Istentől kívánok kegyelmednek mindazokkal, az kikkel kegyelmed kívánja, minden lelki testi jó kívánásagoth. Haza jöttömben találám egy emberemeth elől, ki leveleket hoz volt utánnam. Az levelek között Istvánffy uram azt írja, hogy Thurzó Elek erőssen tudakozik az Cancelláriákon, ha Császár nálam hagyja-e Újvárat, vagy nem; s írja azt is, hogy gondolhatom, hogy nincs ok nélkül, annakokáért hogy gondot viseljek és résen legyen az filem, az mire gondolnom kell. Ez dologban én nem tudom, mit imputálhatna az Thurzó uram tudakozása minekünk. Mert ne találám ő nem tudja, hogy atyám halála után 12 esztendeig engedé az fejedelem birnunk; azért ha mit kellene cselekednünk egyebet is, kegyelmednek megszolgálom, Kegyelmed adja tudtomra, hogy mind ketten kárt ne valljunk. Ugyanazon ember hozta levelek között találám az Miskolczi vincelérnek egy le[vele]th, melyben azt írja, hogy Kővér Ferencz az házat elböcsültette és wizneket is elment foglalni. Minthogy sem Szénásy István sem az procátor semmit nem ir felőle, még én nem hihetem, mindezáltal ugyan Rosenberekről megírák Vadászának, hogy feljőjjön. Aláaküldöm, mert igön hetwenkötöte reánk az kővér kurvafi. Zolatit is aláaküldöm, hogy testimonialist vegyen reá, hogy az ménes elhajtásáért-e vagy egyebért megfogta és megverette volt. Csudálom, hogy mit miel az procátor azalatt, maga bizony elég borsosan szerzedött volt meg szegény atyám vele, 50 forintban, zabja, búzája és árpája nélkül etc. Az fcrbqbmX (rrófnének, grófnének helyett) szóló levele(t) elküldém Makhoviczára, azon tanolsággal, az mint kegyelmed megmondta vala. Isten vigye véghöz szent fiáért, amen Dunajeczben is az statutóriát. X f i g u h (Krusith) még sem jött haza, Markus is ott vagyon még Zólyomban, várja az mustra mestereket. Mert ők maguk hatták, hogy míg onnan felül instructiójuk jó, megvárja Zólyomba őket. Továbbá, Pándyt im be kell eresztenem Kameniczben, mert Kresának tegnap hozák egy levelét, kiben azt írja, hogy beküldjem Pándyt és az Kameniczről való levelet is, me[lyet] amaz sidó, áruló, bestie kurvafi Szkharósy, nem tudom hova tett, ő azt mondta, szegény atyám hogy Kresának adta. Azért, [ha] kegyelmednek küldte volna, kegyel-

mednek megszolgálom, hamarsággal küldje ide kegyelmed, hogy küldhessem P[ándy] után. Ha a ki ez Mako[viczaban] volna i[mmá]r adják oda P[ándynak] etc. hogy hogy Bentkovith le akarná tenni Kamenicz[et] . . ! . . azért ha képes árendája lenne, ő örömet fölvenné. Meghagyám Pándynak, hogy alattomban megértse, mennyiben venné fel s ha többé akarná fölvenni, mint Benkovith, hát oztán tudunkra adja, talám jobb volna, ha ő birná (ha többet adna) és kevesb gondunk is volna reá. Az mint Pándy beszéli, úgy viselne Cresa gondját etc. Királynak is irok penig, hogy protectionalist adjon az szánoki ispánra-e vagy zsarosztára, hogy igazságunkban oltalmazzon, vagy suspitio vagy nem, de abban egyéb nem lehet.

Az Kürtösyvel való dolgunk felől semmit nem tud consolálni Kubinyi uram, mig jobban meg nem informálják, annak okáért meghagytam, hogy Liberthey ő maga feljöjjön és ő maga vegyen tanolságot szemtől szembe tőle. Továbbá, minthogy az Hasszán aga dolgában csak cigánykodnak ott benn az törökök, nem híven az itt kin való kezes raboknak Hasszán agáért való gyötrelmeket, felette igen kérem kegyelmedet sőt ugyan könyörgök is kegyelmednek, mint bizodalmas uramnak bátyámnak, nem valami kegyetlenségnek ostentatiójából vagy rabokkal való bánásbeli eszességéből, hanem igen szivem szerint s boszúságomból és kárunknak eltávoztatásáért főképpen (miérthogy ottbenn csak az én ifjuságomra támaszkodtak, vélvén azt, hogy megszabadíthatják ajándékon is tőlem azokat, az kik oda be vagynak) hogy azoknak, az kik Hászán agáért kezesek, alól az harmadik záp fogukat vonassa [ki] és mindeniknek 75 az farán üttessenel kegyelmed három újjnyi temérdek pálczával, de az talpokat ne bántsák. Tudtam, hogy Sándorffy uram akarattjából nem mivel kegyelmed (mert ő neki mindéltig csak a pax tecum forog előtte) de ha kegyelmed most ebben kedvem nem szegi és az fogakat ide küldi, bizony megszolgálnék és olybá tartom (az én hitemre) mintha mindenik fog helye[tt] három három aranyat küldene kegyelmed. Az kezesek penigh ezek: Ali baba, Musztapha aga, Haydar, Hramadan az jancsar, csak ezek az négy, hiszem nem sokat teszen, már az, hogy énnekem anyyi e . . . hasznom benne, mind kegyelmednek.

Az 12 fegyverderék felől is, megszolgálom kegyelmednek, ne feledkezzék el kegyelmed, hanem hozassa meg az 5. öt forintért, ha ide adja az jámbor, az Morvay mesterek, az legények mind meg mennek etc. Az szegény tósérek könyörögnek kegyelmednek, hogy mikor Szent Márton napjára Day Máthénál Helmecczen az adóságot leteszi kegyelmed nekik, kegyelmed fizetne immár vagy fejr pénznel, vagy tallérral, úgy lenne hasznosb kegyelmednek is. Mert ők mindjárást Erdélben mennének az baromért az pénzzel, Erdélben penigh lengyel pénzt el nem w[esz]nek etc. Az apatikáriusnak hagytam azt, hogy [csinál]jon egynehány főtisztító pilulát [az milyeneket] csinált volth kegyelmednek, megszolgálom, Kegyel-

med küldje meg és [írja] meg azt is, mint kell élni vele etc. Thovábbá im irtam Estvánffy[nak] egy levelet es megirtam, hogy az paripát megküldtem neki, kegyelmednek megszolgalom, kegyelmed küldjön az én levelem mellett egyet neki, ha ugyan az Kornist akarja kegyelmed küldeni, hát a zaboláját oda ne küldje kegyelmed, hanem mást egyebet. De ha a ló tetszik kegyelmednek, az zabolája is, bátor kegyelmedé legyen. Isten éltesse kegyelmedet! Datum ex Újvár 29. Septembris Anno 1577. Servitor perpetuus V. Balassi.

Kivül: Magnifico Domino Domino Andreae Balassi de Gyarmath Comiti Comitatus Neogradiensis et serenissimi Principis Archiduci Caroli Cubiculario et Consiliario etc. Domino et fratri obsequentissimo confidentissimo. Zárlatán Balassa Bálintnak W. B. ellátott czimeres pecsétje.

Eredetije a Balassa család levéltárában.

*Balassa Bálintnak Balassa Andráshoz írt eredeti levele,
Zólyom, 1577. nov. 22.*

Éltigh [való szolgálato]m ajánlása után, bizodalmas uram bátyám [az kegyelmed leveléből] megérttettem először az kegyelmed oda alá való [fáradtságának hiá]ban voltát, de miért hogy mi köztünk úgy mint [nem hamis atyafiak] között semmi simulationak és dissimulationak [nem illik lenni]. Akarnám nyilvánban megé[rteni], hogy ha minden [spessem elveszett-e] onnan, és mi az oka, hogy az aetas-e [csak, vagy más is] egyéb valami, jölle[het] (.] istenért is kérem [kegyelmed megbocsát]hassa, ezt is gondolom, hogy [ta]tam] valami [jövendő gonosznak, (kit pretendált kegyelmed) eltávoztatásáért] ingyen az dologhoz kegyelmed el közte is nem az] dolgot.

. és ezt] az én örökké a meg kegyelmed az dolognak tar Czikelei [ha lehet és azt is] ha ugyan, voltam ha közlőtte-é az asszony valakivel s ért az mi az Krusith dolgát illeti, én bizony n] e [m]. moddom (mondom helyett) neki, nem vagyok, mint most, hiszen ek per parabolás megadják értenünk, az mihez kelljen magunkat tartanunk. [Nem akarnám] hogy esmég kidőlnék az kosárból: Hogy [asszonyom] ő kegyelme beteges, bizony bánom d[e] hogy megkönnyebbedett [igen örülöm] Isten gyógyítsa meg ő kegyelmét etc. Miért kívánja penigh azt kegyelmed én tőlem, hogy én most oda menjek, nem tudom sem gondolhatom egyéb okát az osztály dolgánál, de azt sem értem, mint kell azban többet traktálnunk, holott minemő erős hitlevél legyön köztünk, azt kegyelmed maga es jól tudja, kit még életünk elvesztésével is tartozunk tisztességünk és hitünk megmaradásáért megállani etc.

Azért kegyelmednek megszolgalom, kegyelmed írja meg, miokáért kívánja az én oda való menetelemet kegyelmed, hogy érthessem. Mert az hol azt írja kegyelmed, hogy talán még lélek-

ben érnők, úgy mond mi es, és az mi az magam dolgát illeti, bizonyos okát adhatnám úgymond, hogy hon nem voltam, hanem im csak most jutottam haza, úgymond, ezt én, isten látja, nem érthetem, mi dolog. Az szegény atyámtól is hallottam penigh, hogy kegyelmed azért ir ilyen obscure, miérthogy isten éles elmével szerette kegyelmedet, s azt gondolja kegyelmed, hogy más embernek is megkellene érteni, az mit kegyelmed eszében vehet. Ha arról mondja kegyelmed, hogy asszonyomnak kellene expiscálni az xfiguh yqmbum (Krusith leania) dolgát. Az lehet és én sem értem egyébre annál, de arra mi szükség nekem oda fáradnom. Valamit kegyelmed jobbnak ez dologban talál, annak én is állok; és miérthogy jobban is megtudja kegyelmed azt gondolni én náiamnál, nem szükség arra várni engemet, hanem az mi jobb, járjon abban el kegyelmed, megszolgálom kegyelmednek. Asszonyomat, hova akarna kegyelmed egy hétig útra bocsátani, azt sem tudom.

Most én hanemha nagy szégyen[ben akarnék] forganom, úgy mehetnék el innen, mert csak az is aút várjuk mind én, semmint Korponaiak, [Chábrágiak es Bo]zókiak, Istennek kegyelmességéből valamit akarunk próbálni etc. De az Hosszútothi menyegzőjeig fölmegey Isten kegyelmességéből b[izonyny]jal; addig isten[ért kérem kegyelmedet ma]radjon [békes]ségben az xfiguh (Krusith) dolga, hiszen Bischofensglück h [ve]rragt. Más az, hogy az körmünkre nem éget wgy mint az másik re én is reá küldtem, hogy egy és chismachia ha lehet l való dolog felől inspecie küldtem kegyelmednek Jánossal szólván irtam neki annak is küldtem cholatérth az istenért mondom ne keressük ellicitálják az auli[ca kamerán az h] sra s az Köwér Ferencz (törlés) az mint gam. S Kubinyi urammal meg ltam e Miklós deákot.

Az Ma törökét és az mienknek az [értékét] megküldte az pasa. Ludfit kéri levelében erőssen tőlem, kinek megírá, hogyha az Hasszán agá[ra való] 2100 ft. megküldi ő nagysága, kész vagyok odaadnom Ludfit, de különben nem lehet én tőlem. Interponálta magát belé, az mint az rabok beszélük, nem desperalok az Hasszán aga kezessége felől mig valami nem jüve az pasától, de mindennap várok etc. Isten éltesse kegyelmedet. Datum Zolii 22. Novembris Anno 1577. Servitor perpetuus V. Balassy mpr.

PS. Dobó Uram esmétt azt írja, hogy semmit itt fent nem késik hanem alá megyen esmég és mihent alájuth, ottan áton adja az borokat, Radoszánénak, ki az ura után indulni akar (igy) volt, megtartóztatám ispán uram tanácsából, marháját.

Kivül, mint az előbbin.

Eredetije a Balassa család levéltárában.

Mind a három levél eredetije a b. Balassák családi levéltárában maradt meg s azzal került örök depositumként a M. N. Múzeum családi levéltárai közé. Mind a három Balassa Andrásához szól, Bálintnak unokabátyjához és úgyszólván tutorához. Bálint atyja János, és András atyja Imre testvérek, jó atyafiak és közösen vitt gazdasági s egyéb vállalataikban egymást értő felek voltak. Mikor Imre meghalt, János maradt a család feje s mikor János halt meg. András már felnőtt, rangbeli ember, vagyonos és nagy szerző úr volt, s a Balassák kemény faját méltán képviselte. János különben vele is folytatta az atyjával megkezdett, közösen vitt vállalatokat, a melyeknek végső célja a pénzszerzés és vagyongyűjtés volt. András azonban kapzsibb és könnyebb gondolkodású volt, mint atyja, ármányosabb és fondorkodóbb, mint a többi Balassák és alattomosabb, mint Menyhért. A XVI. századnak kúfár üzletemberei között is az első között volt s Balassa János vagy nagyon rossz emberismerő volt, vagy kitűnő politikus, hogy árván hagyott családjá sorsát az ő kezébe tette le. Ez a kéz mindig csukva volt, meg csak akkor nyílt, ha *kapni* kellett, vagy ha pöreiben esküre emelte; ez a kéz mindig erőszakos volt, gyengéd csak akkor, ha valaki körül finoman szőtte hálóját; ez a kéz a kard markolatán vagy az aranyos láda závarján pihent s mindig azért dolgozott, hogy hatalmat gyűrjön és vagyont zsugorgasson gazdája alá. A Balassák közül alig ismerünk kimértebb, ravaszabb, számítóbb embert, s agyafúrtságát Bálint jellemzi a legtalálóbban, irván róla: »Az szegény atyámtól is hallottam penig, hogy kegyelmed azért ír ilyen obscure, miért hogy Isten éles elmével szerette kegyelmedet, s azt gondolja kegyelmed, hogy más embernek is meg kellene azt érteni, az mit kegyelmed eszében vehet.« De Bálint e jellemző nyilatkozattal naivul hozakodik elő, persze mert még ekkor nem látott át a szitán. Föltűnik ugyan neki is, hogy bátyja nem úgy viselkedik vele szemben, a mint jó atyafihoz illik, a ki majd csak nem tutorául hagyatott, de nem helyez magaviséletére nagyobb súlyt. Sokkal önzetlenebb volt és még nem tanulta meg ismerni a gyanakodást. Később persze, de már későn, épen András úr tanította rá. Mikor e leveleket írta, még mi sem zavarta atyafiságos viszonyukat.

Az unokatestvérek egymás iránt bizalommal viselkedtek, a mely Bálint részéről nyílt és őszinte volt, kevésbé volt azonban igaz András részéről. Mert Andrásnak nem csak tetszetős hanem

hasznot hajtó lévén, kívánatos is volt, hogy János árvái sorsát intézze s főként vagyonukat kezelje. Ezért Bálinthoz baráti és rokoni szeretettel fordul, de ez a vonzalom csak annyiban őszinte, a mennyiben leveleiben Bálinttal szemben kifejezésre jut. Annyira nem őszinte, hogy Bálinttal nyíltan szemben állani nem mer, mert fél, hogy azzal magát az udvar előtt gyanúba keverhetné. Titkon leveleznek s András igazgatja az árvák dolgait, gazdasági és vagyoni s egyéb ügyeiket. Találkozni nem mer, nem akar vele, de titkon küldött leveleit elfogadja s válaszait megadja. Ezekben tanácsokat ad neki, házasságra akarja vinni s úgy forgatja obscure irt leveleiben beszédjét, hogy még Bálint sem igen érti meg valódi szándékát. Ez a tartózkodás annál visszatetszőbb, ha eszünkbe jut, hogy Bálint a Békes-féle kalandnak balsikere után (1575) részint Erdélyben mint fogoly, részint Báthory István udvarában, mint menekült, részint otthon (1577. elején) mint bújdosó folytonosan a legnagyobb bizonytalanságban élt. Egy felől a töröktől kellett tartania, mely Erdélyből nagyon erősen követelte annak idején »az Balassi János fiát,« más felől a némettől, mely az atyjának tulajdonított hűtlenség bűne miatt eleve bizalmatlan volt iránta s ő maga is rászolgált, hogy az udvarnál ne nézzék jó szemmel, hiszen a lengyel királyt szolgálta s az erdélyi fejedelem rokona.

Ezek a viszonyok némi felvilágosítást kívánnak.

Az erdélyi kaland, melyet Békes érdekében, Ruebernek titkos közreműködése által s 200 aranya fejében megkoczkáztatott, a mint ismeretes, majdnem vesztét okozta. Nem csupán a miatt, hogy az éjszakai harcban megsebesült s holt elevenként foglyul esett, hanem főként a miatt, hogy a török kiadását sürgősen, többször és mindig nagyobb erőszakkal követelte. Báthory nem adta ki, sőt később, mikor lengyel királyiá lett, szívesen látta udvarában is, a hova lopva és titkon menekült. Annyira titkon, hogy még atyja sem tudott menekvéséről, hanem azt hitte, hogy Erdélyben van, sőt hihette azt is, hogy már kiszolgáltatták a töröknek. Kétségbeejtő helyzetében ajánlatot tett tehát az öreg Balassa; hogy fia váltságáért elhagyván császárát, a török hódoltság területére száll, ha ott megfelelő birtokot nyer. Ezt az ajánlatot besugták Bécsben s ettől kezdve Balassát és a Balassákat az udvar suspitiója követte, gyanakodása őrizte. Ettől félt András is, e miatt nem akart a hazatért Bálinttal nyíltan érintkezésbe lépni, s ez a gyanu kísérte

Bálintot magát. Helyzetét komolyabbá tette még az az eshetőség, hogy valamely török portyázó csapat hatalmába is kerülhet.

András jól ismerte Bálintnak e kétes helyzetét, s mint afféle nagy politikus, egy fogással, s mint katona, egy csapással, két ellenségtől akarta öcscsét megmenteni: feleségül ajánlotta neki Krusith János leányát: Ilonát. Krusith az udvarnál gratiában állott, veje bizonyos amnestiára tarthatott számot s a mellett, mint kitűnő vitéz vagy az alsómagyarországi seregben: vagy az udvarnál valami tisztességes állást is kaphatott volna. Így vagy úgy: András uram tovább intézte volna a Balassák vagyoni ügyeit s Bálint helyzete egyszerre tisztázva lett volna. András gondoskodását nem kell eszményítve fölfogni. Ő első sorban szerző, kuporgató, befolyást hajhászó főúr volt, a ki ily módon fölfelé is erősíthette volna posztíóját, s nem kellett volna hirtelenében elszámolnia az árvák örökségével.

Terve Bálintnak is tetszetős volt. Aggodalmakat táplált ugyan, hogyan történhetnék meg ez a házasság s gondolkodott is felőle, de még nem határozott. Krusithnak nagy tekintélyéről, vagyonáról, az udvarnál birt erős helyzetéről tudott s úgy hitte, »nem is esnék porba a pecsenyéje«, de halasztani kívánta a dolgot vagy négy esztendeig, mert tisztán állott előtte a kérdés: hogy hazájának szolgáljon-e inkább, vagy felesége atyjának? Ugy volt meggyőződve, hogy hazájától nem szakadhat el tisztessége fogyasztózkodása nélkül, sőt néha nagy kár nélkül is, s azonkívül bizott a csudákban, s időt kért, a mely alatt csudadolgok történhessenek. Azonkívül, hogy Ilonát még nem is látta, nem is ismerte, hogy aggodalmait eloszlatni nem tudta s naiv lelkével és égő szívével nem akart játszani: más körülmények is akadályoztatták abban, hogy bátyja tanácsát, s az abban felmutatott szerencsét, üstökénél fogva megragadja. Első sorban az, hogy szívét nem érezte szabadnak, azután, hogy szegény állapotját restellte, meg az, hogy neki Krusithnal leszámolni valója volt, azután meg, hogy egészségi állapotában nem bizott, s főképpen az, hogy atyja emlékét meg akarta tisztítani a rátapadt gyanú szennyjétől.

»Bezzeg hasznosb volna — írja — azt gondolom ez (t. i. házassága) de én nem gondolom, hogy ide adná, azért pedig, hogy a mint értem, németnek tartja és igen vékony füstű konyhám vagyon«. Azonban lelkében talán mégis élt egy kibontakozatlan ábránd, melynek gomolygó s talán rózsaszínű felhői mögött Krusith

Ilona alakja lebegett. Ilonáé, ki szépségével ugyan meghaladta ama görög Helenát, kinek vezeték nevét viselte, kinek két szép nagy szeme, nemes magaviselete, aranyszínű haja, kaláris színű ajakának édes mosolygása, rózsaszínű orczája és gyönyörű beszédének zengő szava, mélyebb benyomást tehetett rá, a mikor csakugyan megismerte. Mert hogy megismerte, kétségtelen. Először azért, mert András akarata rendesen erős szokott lenni, s ha ő egyszer Bálintot meg akarta ismertetni Ilonával, módját tudta ejteni, hogy a fiatalok találkozzanak, másodszer azért, mert Bálint nem csupán megénekelte, hanem egyik énekében (XXIII. kiad. 41 lap) valósággal le is írta. Leírta szépségében, aranyszőke hajának, csengő szavának, hónál fejérből kezének emlegetésével — vígkedvű szerelmét s olyan eleven szemlélet alapján, a mely csak megerősíti saját vallomását:

»Látván minapi napon hajad aranyszínű voltát« (29 sor)
S hogy András nem hagyta csak annyiban a dolgot: kiviláglik Bálintnak itt közölt harmadik leveléből. András sürgette Bálintot, hogy hozzá, talán Zólyomba vagy Makoviczára, elmenjen, Bálint nem tudja e sürgetésnek más okát találni, mint épen Ilonát: »Ha arról mondja kegyelmed — írja — hogy asszonyomnak (anyámnak) kellene expiscálni a Krusith leánya dolgát: az lehet és én nem értem egyébire annál, de arra mi szükség nekem oda fáradnom?« Azonban Bálint hiában vonakodott, engedett András szavának — s került alkalom arra, hogy Ilonát meglássa. Lobbanékony szive visszasajdult bár egy pillanatra azokra, a kiket elhagyott érte — de lángra kapott s egy rövid időre loboghatott is Ilonáért. Éneke azt mutatja, hogy e föllobbanása szalmaláng volt csupán, melynek parazsa nem igen maradt. Ez az ének a többi szerelmi vers mellett csillogó, de hideg, inkább udvarias meghódolásra, mint szenvedélyes megadásra mutat. Lobogó szenvedélyességéből nem érzünk semmit ebben az énekében, ömlengése, vallomása inkább a trubadurnak csiszolt és megszokott frazeológiáját mutatja, semmint az Anna-daloknak csodás tűzét és gazdagon kitérő ömlését. Pillanatnyi hevülésének ez emléke inkább költői őszinteségének bizonyítéka, mint Ilona iránt érzett szerelmének tanúsága. Ez a költemény egyenesen tagadása annak, hogy Bálintban mélyebb érzés támadt Krusith leánya iránt.

Bálint Krusith Ilonával szemben jobb próféta, mint lírikus volt. Jól vette észre, hogy összeköttetésöknek száz meg egy

akadálya van s valóban megható, a mint aggodalmait mérlegeli, reménységét forgatja s a mint egyszerre abban hagyja rózsaszínű álmainak szövését, és komoly, nagy feladata megoldására tér. Eszébe jut, hogy nem azért jött haza, hogy egy leány szerelme megindítsa, hanem azért, hogy szegény ura atyja emlékéről a hamis gyanút, családjáról a veszedelem fenyegetését levegye, hozzátartozóit és magát tisztázza. Eszébe jut, hogy Krusithtal neki elintézendő ügye van, hogy a császárhoz kell mennie, a ki előtt Balassa Jánost még régi gyűlölködésük miatt főként Krusith fogta gyanúba. Ilonát sorsára hagyja, a melyet neki úgyszólván megjövendölt, mert csakugyan németé lett, 1581-ben Dietrichstein Miksa felesége, s maga is a saját útjára tér.

Ügyeit rendezi. Török foglyaival, kiket atyjától örökölt s Andrásnak szigorú kezében tud, érezteti, mintegy keserű kölcsönkép, a rabságot és a visszatörlnak kegyetlen hatalmát. Pénzeit, árendáit sürgeti, Makovicza bérösszegét s azt a 200 aranyat, a melyet Ruebertől kötelezvénynyel biztosított magának az erdélyi kaland előtt, mikor Békes segítségére lovasaival elindult.

Otthonát csinósítja, fegyver és fölszerelési szükségleteiről gondoskodik s vissza-vissza gondol mansuétus jó fejedelmére Báthory Istvánra, a kit oda hagyott, hogy atyját a suspitiótól megmentse. A császárral akar szemben lenni, hogy atyját és magát tisztázza. Hivatkozni atyja érdemeire, szolgálataira, hűségére, vitézségére és a saját maga viseletével czáfolni meg az ellenök keltett rágalmakat. Mert ha praktikában járna, hát annak elfedezéséről és jobban való véghezviteléért ugyan azt kellene mivelnie, hogy titokban tisztázni a helyzetet s mikor már ügye annyira elő volna készítve, hogy veszedelem nem fenyegeti, akkor kellene szemben lenni és csak azután a praktikához kezdeni. Ő azonban nyíltan akart cselekedni. Bécsbe készült, hogy a császárt mindenről fölvilágosítsa, hogy atyja nem volt hűtlen s ő maga is a Békes-féle expedícióban a császár ügyét szolgálta és szenvedte. A császárért került fogságba s kockáztatta életét, a mikor a török kiadatását követelte. Tudjuk, hogy beszélt a császárral, atyját tisztázta s magának visszaszerezte az udvar kegyét, minek következménye lett, hogy 1578-ban Eger várában nyert szolgálatot. Bálint jellemének ezt a szigorú és határozott vonását életének más körülményei is igazolják. Igaz, hogy egyszer-másszor következetessége megőrzése érdekében szinte csökönössé lett, de vasakarata mindenkor

inkább megtört, semhogy meghajlott. Ezek azonban már későbbi dolgok, melyekről leveleink nem emlékeznek s így velök nem is foglalkozunk.

Foglalkoznunk kell a helyett életének egy más, ez időre eső episódjával, Hagymásinéval folytatott viszonyával.

Megint vissza kell térnünk Békés-expeditiójára. Ennek történetéből csak arra kell visszaemlékeznünk, hogy midőn Bálint Békes csapatai után Erdélybe be akart menni, előbb Kornis Gáspár, utóbb Hagymási Kristóf csapataira bukkant s foglyul esett. »Mikor egy szolgáló — írja Szalay L. — az Balassi fiát megfogta, egy bottal ütötte volt agyon, kibe megsüketült és az kórság is gyakorlatossággal üti el, úgy annyira vagyon, hogy sem élhet, sem halhat, elvajdult.« A holt eleven Balassa Báthory, illetőleg Hagymási fogságába jutott, s a mint tudjuk, Báthory, bármennyire követelte is a török »az Balassi János fiát« — nem adta ki őt, mert nem akarta, hogy szidalmas legyen neve a magyar nemzet közt. Valószínű, hogy Báthory a beteg Bálintot, mikor már a török nagyon követelő kezdett lenni, udvarából, a hol inkább szem előtt volt, valahova éjszakabra internálta, minden valószínűség szerint Huszt várába, a melynek kapitánya ugyanaz a Hagymási Kristóf volt, a ki Bálintot elfogta. Itt ismerkedett meg Hagymási feleségével, Sanyiki Krisztinával. Az a megkülönböztető tisztelet, a melylyel róla Báthory megemlékezik, valószínűvé teszi, hogy a mint bent az udvarban, kint Huszton sem részesült keményebb bánásmódban. A daliás levente, kit költői nimbusa még jobban kiemelt — Hagymásiné előtt sem soká maradhatott érdektelen. Tény az, hogy Hagymásiné még Lengyelországba is küldözgette utánna leveleit, s nem volt tőle nagyon idegen, s erősen panaszkodott, hogy Danczka alá küldött levelére nem válaszolt, a mint Bálintnak első levelében olvassuk. Hagymási, Gyulafi Lestár följegyzése szerint, 1577. április 6-án halt meg s Gyulafehérvárott annak a hónapnak 20-án történt eltemetése. Az özvegyi fátyol alatt ír tehát Hagymásiné Danczka alá a kint mulató Bálintnak, a miből nemcsak azt kell kiolvasnunk, hogy hamarosan vigasztalódott, hanem azt is, hogy e hamaros megvigasztalódásnak egy régebbi, még mindig élő vonzalom volt a tulajdonképeni oka. Hogy ez a vonzalom mikor támadt — hozzávetőlegesen megmondhatjuk: 1576 tavaszán, mikor Bálint Huszton, Hagymási Kristóf várában, mint odainternált fogoly, Hagymásinéval közelebbi viszonyba lépett. Föltevésünknek valószínűvé tételére emlékezetbe idézzük

Balassának II. sz. versét, mely a kiadás 4—5 lapján olvasható s *Christina nevére* iratott. Ezzel a költeménnyel *Szilády* nem tudott mit csinálni. A vers a *Lucretia nótájára* megyen. *Szilády* e vers forma fejlődését s benne a középrimek használatát fejtegetve, mondja a többek közt: »Ha ebből arra lehet következtetni, hogy a középrim nélkül írt négy ének (II. XII. XIV. XXI.) s ezek között a Cristina nevére írott is Eurialus és Lucretia históriája után nemsokára készült, akkor ez jóval korábbi időből származik 1584-nél, a mikor Balassa nőül vette Dobó Krisztinát; vagy lehet, hogy ez a Christina más valaki, nem későbbi felesége.« Mind a két föltevés valószínűséget, sőt bizonyosságot nyer, ha a II. sz. éneket Hagymásinéra, született Sanyiki Krisztinára, vonatkoztatjuk. Ezt pedig minden merészség nélkül megtehetjük, eszmélvén először is a külső körülményekre, azután fölgondolva a költeménynek belső vonatkozásait.

Nevezetesen, kétségtelen, hogy Hagymásiné, leány néven Krisztina, és Bálint között állandóbb viszony fejlődött ki, melynek emléke még 1577 nyarán is elevenen él Bálintban és Krisztinában különösen benne, a ki férjének úgy szólván ravatala gyertyáinál íratja levelét Danczka alá, Bálint után. A versfők *Christinája* jóval 1584 előtt, és Hagymásiné leánykori nevének találkozása nem véletlen. A Radvánszky-kódexben a versek egymás utánja bizonyos kronologiai sorrendet mutat, melyet a kiadás is lehetőleg megtartott s a melyet éreztet is. Már most a kronologiai sorrend legelején álló II. számú költemény és Krisztinája szükség szerint másra, az előzmények alapján Hagymásinéra mutat, s nem későbbi feleségére. Magában a költeményben is találunk megszivlelésre méltó, benső okokat. Ha figyelmesen arra gondolunk, hogy Balassa e költeményt rabságában írta: a költemény szövegében közömböseknak látszó frázisok, mintegy jelentőséget, az egészen alanyi vonatkozás jelentőségét, nyerik. Ilyenek: »elmémben, mint *várban* vigyázván, vér-rasztó herdóját . . .« »szép kertek tömlöcznek tetszenek . . .« »mint régi rab szabadságnak eről, elszaladván fogságból . . .« »tülem, rabjatul elvett . . .«, a melyek mind rab-életének önkénytelenül megmegvillanó költői kifejezései, helyzetéből szükség szerint folyó reminiscentiák. A költemény maga forró szerelmi vallomás, szerelmének hatásaiban való bemutatása, ajándékozásokkal bensőbbé vált s minden régi szerelmét feledtető viszonyuknak dicsérete, boldogságának hálája ama Krisztina iránt, a kinek nevét a versfőkben

megőrizte, a ki őt rabságában, magányában, előbbi szerelmének inségében megvigasztalta, fölemelte és boldoggá tette. E vallomást szülő érzelemnek mindent feledtető hatalma, a költő lelkét eltöltő egyetemes volta és bőséges ömlése nagyon jól illik ahhoz a szenvedélyes és szerelemre termett, fogsága által fokozott indulatokra kényszerített Balassához, a ki költészetének egyik legjellemzőbb vonását, a közvetetlenséget, az őszinteséget itt is oly nyilvánossá teszi. Ez alapon határozottan Hagymásiné Sanyiki Krisztina emlékére kívánjuk a kiadásnak II. számú költeményét revindikálni. Való ugyan, hogy lírai versből életrajzi vagy tárgyi mozzanatokot kihálászni vagy kihámozni mindig rendkívül kényes, igen gyakran lehetetlen, de a II. sz. költeménynek külső erősségei belső vonatkozásait oly erősen igazolják, hogy belőle az itt elmondott föltevést igazolni alig szükséges.

Ez a költemény egyben emléke Bálint erdélyi fogságának, mondjuk mulatásának, melyet annyi *virág* tett előtte feledhetlenné. Vajjon csakugyan azzá tették-e? Borbála, Kata, Judit és Krisztina, még a hűséges Krisztina is, futó, ellobbanó lángjai voltak, emlékük elhalványodott. Csillagok, a melyek homályba merülnek, ha föl kél a királyi nap s fényes és égető sugarait kibontja, ilyen csillagok voltak mindazok az erdélyi szépek, a kik a fogoly költő szívét meg illették s egy-egy alkalommal hevesebb dobogásra készítették. Ilyen csillag volt Ilona is, a szépséges Krusith-leány, a kit nem neveltek magyar leventének. Bálint napja Losonczy Anna, valamennyit elhomályosította, a mikor 1578 elején Egerbe, katonai szállására visszatért. Egerben azután, a hol egyetlen komoly szerelme föltámadt, a hol egy igen rövid ideig Annáját ismét színről-színre láthatta: Sanyiki Krisztinának fekete fátyolos alakja, mint egy-egy távoli látomány, mihamar szertefoszlik és feledésbe megy. Bálint nagyon szerette Annát, Krisztina, Ilona, meg a többi, kegyes — szerelme történetében csupán epizód szereplők, s emlékük egy-egy költemény, a mely Bálint lírájáról elhangzott.

Ezek az elhangzó költemények Báthory Istvánt is dicsérik, Erdély fejedelmét és később Lengyelország királyát, a ki meg mentette irójukat s utóbb lengyel udvarában vendégeül látta. Bálint hálás lelkének rajongásával csüng ezen a fejedelmi jó baráton, atyai jóakaróján és atyafiságos szeretetű rokonán. Visszagondol elhagyott udvarára, annak királynőjére, szépeire, multságaira s életének egy válságos helyzetében felesége és fia gondozását bizza

reá. Ezek a tények a Toldy-örzötte traditio erejét igazolják, a mely szerint Balassa II. János király udvarában apródoskodott. Abban téved a hagyomány, hogy apródja lett volna Erdély fejedelemének, de abban, s ez a fő dolog, igazat mond, hogy Balassa hosszabb időt töltött Erdélyben, nem II. János, hanem Báthory István és Kristóf udvarában. A hagyomány magát a tényt megőrizte, de összezavarta a személyeket s a kronológiát, a mint ez már szokásává lett. Összezavarta I. Bálintot gróf Balassa Bálinttal, a másik Balassa Bálinttal, s II. Jánost Báthoryval, összezavarta Bálint fogságát II. Bálint apródi mivoltával. Azonban nem érdekes-e ebben az esetben is a hagyomány erejét színről-szinre látni?

Leveleink 1577 jul. 20. szept. 29. és nov. 22-én keltek, Ujvárról és Zólyomról. Bálint 1577 tavaszáig Lengyelországban volt. 1577 végén Pozsonyon keresztül Bécsbe ment, a császárhoz. Mikor volt tehát Sárospatakon, hol Eurialus és Lukreciát irta volna? Sajnos, hogy erről a kérdéstről leveleink hallgatnak, s e hallgatásban mégis mintha beszédes tanuk volnának az ellen a fölfogás ellen, hogy Balassa 1577-ben Sárospatakon huzamosabb időt töltött s ott fejezte volna be irodalmunknak ezt a szép verses regényét. Eurialus és Lucretia szerzője ime megint ismeretlen, vagy legalább meg van ingatva az eddig szellemesen vitatott Balassa szerzősége.

Irodalmunk története ezzel szegényebb lett ugyan, de viszont gazdagodott Bálint életének ez időből való pontosabb ismeretével, a melyre leveleink tanítottak. Ezek a levelek, a melyeket a véletlen vagy a fatum András pörei között és András gyűlölködő lelkének tanui és emlékei között őrizett meg Bálint dicsőségére. András életében elpörölhetette Bálintnak földi javait, de siron túli dicsőségét meg nem homályosíthatta, sőt leveles ládájában maga tartotta fenn öcscsének leveleit, pöreiknek iratait, Bálint ellen folytatott praktikájának bizonyosságait. Az önzetlen utókor csak ezért az egy tetteért lehet hálás András ur iránt, mert ez adott módot arra, hogy Bálintot színről-szinre megismerhette.

ERDÉLYI PÁL.

